

ДЕРЖАВНІ КОРДОНИ ТА ЕТНІЧНІ МЕЖІ УКРАЇНИ: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

У статті викладено стислий історичний екскурс проблеми формування державних кордонів України, звернуто увагу на неспівпадання державних кордонів та етнічних меж України. Особливу увагу приділено малодослідженим та дискусійним аспектам проблеми.

Ключові слова: суверенітет, державна територія, етнічні межі, державні кордони, український етнос, етнічна територія.

У драматичній історії українського народу особлива роль належить етногенезу української нації. Ця проблема настільки непроста, що і по сьогодні вона далека від остаточного вирішення. Пояснюється це не стільки відсутністю наукових джерел, скільки надмірною політизацією питання. До недавнього часу радянська історіографія будувалася на відомій тезі: Київська Русь – колиска трьох братніх народів. Не важко уявити, задля чого все це робилося. Передовсім, для виправдання експансії Російської імперії на українські етнічні землі. Тому вже рання історія українців була викривлена на користь північно-східного сусіда. Так априорі і всупереч фактам українці були проголошені "молодшими" братами росіян.

В умовах державної незалежності України питання формування українського етносу й нації набуло великої актуальності. Адже народ, який не знає свого минулого і забуває свої історичні корені, не має майбутнього, ризикує відійти в небуття.

Зараз у світі нараховується приблизно 3500 народів. За чисельністю (46 млн. чол.) український народ перебуває на 21-му місці у світі і на 6-му в Європі¹. Вже ці дані заслуговують уваги до України, українців та їхньої історії. Доречно наголосити, що ще на початку ХХ століття визначний український учений (згодом академік) Степан Рудницький, описуючи розміри української етнічної території, зазначав, що "...ми – великий народ, наш край величезний, ми мусимо бути так високо поставлені серед інших народів Європи, як нам після нашої чисельності й після величини нашої країни належиться"².

Матеріальною основою та одним з головних атрибутів будь-якої держави є її територія. Втрата державної території веде до втрати державності. Державна територія сучасної України, що становить 603,7 тис. км², формувалася протягом тисячоліть³.

Сухопутний і морський кордони України загальною довжиною 7590 км. склалися історично і не збігаються з її етнічними кордонами. Таке становище є наслідком колонізаторської політики сусідніх держав, в першу чергу Росії. Віками український етнос був розділений кордонами різних держав, що не могло не мати негативного значення для можливостей його консолідації та формування почуття єдності. Перебування окремих частин українства під владою країн з різними пануючими культурами, релігіями, мовами, особливостями державного устрою та суспільними інститутами мало неминучий наслідок – формування значних відмінностей у ментальності населення різних регіонів України. Сьогодні в межах державних кордонів України об'єднані майже всі етнічні українські землі. Однак, великі терени етноукраїнських земель разом із етносом, який їх населяв, у різні часи і з різних причин опинилися в складі інших держав та перебувають в них і досі. До речі, ніколи в минулому, крім часів Київської Русі, кордони України не включали всі українські етнічні землі⁴.

Характерною рисою державної території України тепер є те, що вона не повністю збігається з межами її етнічних земель. Українські етнічні землі (етнічна територія) – це простір земної поверхні, який компактно заселений і господарськи освоєний українцями, українським етносом

за багато століть його розвитку і розселення. Часто чіткі межі суцільно заселеного простору важко визначити, тому що він непомітно переходить у етнічно мішані території.

Спробуємо акцентувати нашу увагу на найважливіших аспектах проблеми, а також на тих, які до цього часу залишаються дискусійними, а отже й малодослідженими.

Після розпаду Київської Русі експансію на українські землі здійснювали сусідні держави, зокрема Литва, Польща, Московське царство, Туреччина та ін.

В середині XVI ст. зусиллями українського козацтва відроджується українська держава – Гетьманщина.

Починаючи з кінця XVIII ст. до початку XX ст., українські землі були поділені між двома імперіями – Австрійською (з 1867 р. Австро-Угорською) і Російською. В кінці XIX – на початку XX ст. внаслідок природної колонізації незаселених територій завершилось формування української етнічної території як ареалу, у якому українці становили в нові і новітні часи абсолютну більшість (понад 50%) або відносну більшість (менше 50%, але більше, ніж частка інших етносів). Причому, розширення етнічної території проходило природним шляхом (в основному у південному і східному напрямках), звуження – у результаті насильницького зовнішнього втручання (переважно на західному пограниччі).

На початок XX ст. українська етнічна територія охопила великі простори від Сяну до Передкавказзя і від Полісся до Гірського Криму. Її площа становила близько 747 тис. км², а з урахуванням змішаних регіонів – 930500 тис. км².⁵ Об'єктивність цього факту засвідчено всіма основними етнографічними картами того періоду, укладеними вченими різних країн (Л.Берга, Е.Карського, О.Ріттixa, С.Томашівського, Т.Флоринського, К.Черніга), пізніше, І.Зілінського та ін., що були укладені на основі переписів населення, які проводились в Австро-Угорщині регулярно через кожні 10 років, починаючи з 1870 р., і в Росії – у 1897 р., а також польових досліджень мовних особливостей (П.Чубинського, Д.Багалія).

Перша світова війна прискорила політичні зміни в Центральній і Східній Європі. Складні державотворчі процеси охопили всю українську етнічну територію. 4 березня 1917 р. був сформований представницький орган українських політичних сил – Центральна Рада. I-й Універсал Центральної Ради від 10 червня 1917 р. проголосив організацію автономного ладу. Російський Тимчасовий уряд погодився визнати автономний статус України з 9-ти губерній у межах п'яти: Волинської, Київської, Полтавської, Подільської і Чернігівської (без Мглинського, Стародубського, Суразького і Новозибківського повітів). Центральна Рада погодилась лише тимчасово визнавати державну територію в таких межах. Населення інших українських земель, що знаходилися поза юрисдикцією Центральної Ради, через органи самоврядування масово виявляло бажання ввійти до складу української автономії⁶. 13 листопада Рада вирішила поширити свою владу на інші українські землі: Холмщину, Катеринославщину, Херсонщину, частину Курської і Воронежської губерній. 20 листопада 1917 р. III універсалом було проголошено утворення Української Народної Республіки як держави у федеративному зв'язку з Росією. Зазначалося, зокрема, що "...до території Української Народної Республіки належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення кордонів УНР як щодо прилучення частини Курщини, Холмщини, Воронежчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлена за згодою організованої волі народів"⁷. Міжнародні відносини і внутрішнє становище України штовхали Центральну Раду до подальших важливих дій. 25 січня 1918 р. IV Універсалом Центральної Ради було урочисто проголошено повну самостійність УНР, що започаткувало новий етап державно-політичного життя України. Але таке проголошення відбулось занадто пізно. Територія України була окупована російськими більшовицькими військами.

Уряд П.Скоропадського ставив питання про організацію державної території згідно з етнічним розселенням українців. Дипломатичними зусиллями до Української Держави було прилучено: Гомельський повіт Могилівської губернії, Путивльський і Рильський повіти Курської губернії – до Чернігівщини, інші українські повіти Курської губернії (Суджанський, Грайворонський, Белгородський, Корочанський), а також Валуйський повіт Воронежської губернії – до Харківської губернії України. Річицький, Пінський і Мозирський повіти Мінської губернії було об'єднано в окремий округ (староство) у складі Української Держави. Останніми були приєднані Холмщина, Підляшся, Берестейщина, які склали одну губернію.

У вересні 1918 р. Крим увійшов до складу Української Держави на правах автономії. Хоча входження Криму і було юридично оформлене, проте остаточно українська влада на півострові не утвердилася через загострення політичної ситуації. Велися українсько-румунські переговори про долю українських земель Бесарабії (Акерманщини і Хотинщини), які у кінці 1917 – на початку 1918 рр. незаконно окупувала Румунія (разом з усією Бесарабською областю). На користь Української Держави було розв'язано і територіальний спір з Донським урядом. Старий кордон між Донською областю та українськими губерніями був зміщений так, що до України відходив Маріуполь з околицями. Підтримуючи українські сили Кубані, гетьманський уряд проектував входження цієї етнічноукраїнської області до складу України на федеративних засадах. Найскладнішим було територіальне розмежування з Радянською Росією. Українська делегація віддавала пріоритет етнічному принципу. Посилаючись на авторитетні історичні та етнографічні дослідження, гетьманський уряд добивався проведення кордону по лінії переважаючого розселення українців⁸.

В той же час важливі державотворчі процеси охопили західноукраїнські землі у складі Австро-Угорщини, яка фактично розпалася в жовтні 1918 р. 1 листопада 1918 р. владу у Львові взяла Українська Національна Рада.

Керівництво Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) підтримало ідею єдиної української держави, що привело до возз'єднання ЗУНР і УНР і утворення 22 січня 1919 р. соборної України. В Універсалі Директорії проголошувалось: "Віднині воєдино зливаються відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Україна"⁹.

Проте восени 1918 р. Румунія окупувала Буковину, а Польша влітку 1919 р. всю Галичину, уряд ЗУНР емігрував. Загроза нового політичного краху змусила Директорію шукати порозуміння з Польщею через перегляд західних кордонів на її користь. Наприкінці 1920 р. керівництво УНР остаточно втратило контроль над своєю територією.

У 1919 р. був затверджений Договір про кордони між УСРР, Литовсько-Білоруською республікою і РСФРР. З уваги на те, що при міждержавному розмежуванні за основу брали межі губерній царської Росії, то і нові кордони не відповідали етнічним. Розмежування здійснювалось за примітивним принципом: якщо в більшій частині губернії разом з губернським центром домінує одна нація, то і вся губернія належить до цієї республіки. Державний кордон з Російською республікою пройшов в основному по східній і північно-східній межах колишніх Таврійської, Катеринославської, Харківської губерній. Найбільші зміни відбулися на чернігівсько-російському пограниччі, де на користь Росії відійшли чотири повіти: Суразький, Новозибківський, Білгородський і Грайворонський. Етнічноукраїнські райони Курської і Воронезької губерній теж опинилися поза межами УСРР¹⁰.

З прилученням повітів Мінщини й Гомельського Україна вступила в певну суперечність з устремлінням білорусів об'єднати всі білоруські етнографічні території в одній самостійній білоруській державі. В дійсності Білоруська Народна Республіка, проголошена в березні 1918 р. на зборах Білоруської Національної Ради в Мінську, не була визнана німцями, які в той час окупували Мінщину. Як стверджує Д.Дорошенко, "білоруси шукали піддержки в українців, але Україна, на жаль, не була в стані дати їм реальну піддержку... Питання про кордони білоруси ставили дуже серйозно, заявляючи про величезне значення для них окупованих Україною територій"¹¹.

Сучасник тих подій І.Красковський з сумом констатував ще у червні 1918 р.: "Північним кордоном України відрізано на користь України самий багатий район Припятський, південну Гродненщину, Мозирщину, Гомельщину, північну Чернігівщину і т.п. Розділ Білорусі при ласкавій участі сусідів почався. Разом з розшарпанням живого тіла Білорусі на шматки гинула остання надія на можливість відродження Білорусі"¹². Однак український уряд не зробив у цьому питанні жодних поступок. В історіографії це питання висвітлено досить поверхово. Окремі малодосліджені аспекти проблеми білорусько-українських кордонів революційної доби досліджуються в працях білоруських вчених. Лише з розпадом СРСР в Білорусі почався поступовий процес активізації зусиль дослідників по розробці малодосліджених та раніше заборонених тем¹³. Проте порівняно з аналогічними процесами в Україні, в Білорусі, у зв'язку з особливостями сучасної політичної стратегії лідера держави, він відчутно стриманіший. Про

яку об'єктивність і науковість досліджень можна говорити, коли Президент Білорусі А.Лукашенко в своєму офіційному трактуванні білоруської історії ще й досі вперто не визнає білоруської національної державності, а лише білоруську радянську, наголошуючи, що "наше белорусское государство существует с 1 января 1919 года – со времени образования БССР. Белорусская Народная Республика, о которой неоправданно много говорят, не стала реальным государством..."¹⁴.

Ще один малодосліджений аспект. Державотворчі настрої охопили в 1918 р. й українські етнічні землі на Кубані. Стихійне формування крайових державних структур було виявом станового (козацького) патріотизму і розуміння своєї етнічної самобутності. У період найбільших успіхів української фракції в Краєвій Раді було офіційно заявлено про вступ Кубані на федеративних засадах у склад Української Держави, цей акт, проте, не був юридично оформлений. У 1920 р. кубанські крайові органи були ліквідовані¹⁵.

Дещо ширше історіографічні аспекти проблеми кордонів та формування державної території України у 1917 – 1921 рр. висвітлюються в одній з публікацій В.Капелюшного¹⁶.

Після поразки українських–національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.) у наступні два десятиліття українські етнічні землі знову було поділено між чотирма країнами. Галичина і Волинь (132 тис. км²) опинилися в складі Польщі, Закарпатська Україна (15 тис. км²) – у складі Чехословаччини, Буковина і Бессарабія (18 тис. км²) – у складі Румунії. Всі інші українські землі відійшли до СРСР. Лише на частині етнічної української території в складі СРСР існувала Українська Соціалістична Радянська Республіка (443 тис. км²), яка формально виступала як суверенне державне утворення, залишаючись фактично складовою трансформованою в СРСР Російської імперії¹⁷.

Кілька років після польської окупації статус і доля Галичини та Волині були відкритим питанням на європейських конференціях, нарадах країн-переможців. Під час обговорення західноукраїнського питання, в центрі якого була проблема українсько-польського розмежування, англійська сторона виступила з пропозицією провести кордон по лінії Керзона. Лінія Керзона, частково враховуючи етнічний принцип, все ж була значним відступом від цього принципу на користь Польщі.

Інші українські землі (Хотинський, Ізмаїльський і Аккерманський повіти колишньої Бессарабської губернії (11600 км²), Північну Буковину (5280 км², українську Мармарощину (700 км²) в 1918 – 1919 рр. анексувала Румунія. Румунську окупацію цих територій не визнали ні уряди ЗУНР і УНР, ні уряд гетьмана Скоропадського, ні, пізніше, керівництво УСРР, свою незгоду з такою акцією висловили і країни-переможці.

Підписання з Польщею Ризького договору в березні 1921 р. тимчасово стабілізувало західні кордони УСРР. В 1923 р. при ЦВК УСРР була створена адміністративно-територіальна комісія, яка одержала завдання переглянути кордони УСРР з РСФРР і БСРР. Результати дослідження комісії були відображені в українському проекті врегулювання державних кордонів УСРР, РСФРР і БСРР. Українська сторона заявила про своє право на етнічноукраїнські повіти Слобожанщини. Проект передбачав і обмін невеликими ділянками території з Білорусією. Остаточна ухвала ЦК ВКП(б), який зайняв проросійську позицію, фактично анулювала підсумки тристоронньої угоди. Україні було передано 11 волостей Путивльського повіту і тільки окремі волості і селища інших етнічноукраїнських повітів. У 1924 р. РСФРР звернулась із територіальними претензіями до УСРР на Шахтинський і Таганрозький округи Донецької губернії, не зважаючи на те, що більшість населення тут, відповідно до перепису 1897р. (71%), становили етнічні українці, посилаючись при цьому на економічну проблему виходу Росії до Азовського моря. Ці претензії були задоволені відповідно до ухвали Президії ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р.¹⁸

У 1940 р. до складу СРСР було приєднано Бессарабію і Північну Буковину. Незважаючи на те, що ці зміни відбулися шляхом сумнівних політичних угод щодо поділу сфер впливу між тоталітарними режимами СРСР та Німеччини, входження етнічноукраїнських частин Бессарабії і Буковини до складу УРСР визначалось об'єктивними історичними та етнічними передумовами і тому за всіх негативних моментів тодішньої дійсності стало безумовно позитивним фактом.

Великі територіально-політичні зміни в Європі передбачало підписання таємного протоколу до радянсько-німецького пакту про ненапад від 23 серпня 1939 р. Виконуючи умови угоди,

Радянський Союз окупував Західну Волинь і Галичину, Німеччина захопила польські землі, а також Лемківщину, Надсяння, Холмщину і Підляшшя. 28 вересня 1939 р. був підписаний новий "Договір про дружбу і кордон" між СРСР і Німеччиною, який визначав новими кордонами долини Сяну і Бугу. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 27.11.1939р. був затверджений українсько-білоруський кордон: до Білорусії відходила частина української етнічної території (Берестейщина). Таке несправедливе (стосовно українського населення) встановлення кордонів було зумовлено, зокрема, такими обставинами, як прагненням всіляко обмежити територію впливу західноукраїнського підпілля з епіцентром у Галичині та бажанням розширити кордони Білоруської республіки за рахунок етнічноукраїнських земель як компенсацію за включення значних етнічнобілоруських просторів до складу Російської Федерації.

Під час завершальних операцій по розгрому Німеччини і її союзників постало питання про українсько-польське, українсько-чехословацьке і українсько-румунське повоєнне розмежування. Починаючи з Тегеранської конференції, під час розгляду питання про територіально-політичний переустрій Східної Європи, дискутувалось питання про кордони Польської держави, і зокрема, про встановлення польсько-українського кордону. Під тиском польських еміграційних кіл керівники західних держав часто займали пропольську позицію, оскільки встановлення кордону на користь УРСР сприймалось ними як реальний крок до зміцнення позицій СРСР, що в тодішніх умовах було для Заходу небажаним. Територіально-політичні зміни в Європі і, насамперед, так зване польське питання були в центрі роботи Кримської конференції 1944 р. Висунутий на конференції проект СРСР за основу східних кордонів Польщі і цього разу брав лінію Керзона, але вже з відхиленням на схід на 5 – 6 км.¹⁹ Не брався до уваги той факт, що на захід від цієї лінії залишалась суцільна смуга території з переважаючим українським населенням, яке не бажало перебувати в складі Польської держави. Вирішальним стало те, що Україна і українські інтереси не були відповідно представлені, хоча, як свідчать опубліковані В.Сергійчуком архівні матеріали, тодішній керівник УРСР М.Хрущов під тиском української громадськості робив спроби включити до складу УРСР такі етнічноукраїнські регіони, як Холмщина, Надсяння, Лемківщина, Марамарочина, а також Південну Буковину із змішаним українсько-румунським населенням (проекувалось навіть створення Холмської області – з територією 12 310 км² і населенням 797 039 чол).²⁰ В остаточній постанові конференції було заявлено, що польсько-український кордон має бути проведений по лінії Керзона. але з дещо більшим, ніж у проектах СРСР, відхиленням на схід – 5 – 8 км.²¹

У квітні 1945 р. був підписаний договір про дружбу і державний кордон між СРСР і Польщею, який мав закріпити рішення Кримської і Потсдамської конференцій. Польський уряд добився від Москви нових поступок: до Польщі відходила територія на південь від Крилова до р. Західний Буг і р.Солокія з відхиленням від лінії Керзона на 30 км, а також землі в районі Немирів-Ялівка з відхиленням на 17 км.²² В 1947 р. польським комуністичним режимом була проведена масова депортація автохтонного українського населення Холмщини, Надсяння, Лемківщини у західні райони Польщі під назвою операція "Вісла", яка за своєю жорстокістю і наслідками має всі ознаки етноциду²³.

Процес польсько-українського розмежування завершився в 1951 р. обміном прикордонними ділянками, приблизно однаковими за площею. До Польщі відходили землі у районі Нижніх Устриків Дрогобицької області, до України – район між ріками Західний Буг, Солокія і Гучба.²⁴ Офіційними мотивами обміну було економічне тяжіння районів до суміжних закордонних земель. У результаті такого переділу Польща одержала багатий нафтовий район разом з розвинутою інфраструктурою.

Термінового розв'язання вимагала проблема Закарпатської України. Відразу ж після падіння угорського режиму чехословацький (лондонський) уряд почав організовувати на Закарпатті свою адміністрацію з центром у м. Хусті. Водночас створювались і народні комітети як представницькі органи місцевого населення. Їхня діяльність мала суперечливий характер: з одного боку – об'єктивно існував народний рух за возз'єднання з великою Україною, з іншого – орієнтацію комітетів спрямовувало радянське керівництво. У листопаді 1944 р. І з'їзд народних комітетів у Мукачеві заявив про прагнення Закарпаття до возз'єднання з УРСР у складі СРСР. У червні 1945 р. був підписаний радянсько-чехословацький договір з участю представників УРСР про статус Закарпаття, який юридично закріпив рішення з'їзду в Мукачеві. Згідно з цим

договором кордон між УРСР і Чехословаччиною пройшов по довоєнній внутрішній адміністративній межі Підкарпатської Русі і Словаччини, успадкувавши, таким чином, невідповідність з етнічним розселенням українців. У складі ЧСРР залишався клин української етнічної території, що тягнувся вздовж Карпат аж до Пряшівщини з населенням близько 150 тис. осіб²⁵.

Післявоєнна Румунія визнала право УРСР на Північну Буковину, Хотинщину і західне Українське Причорномор'я. Це було закріплено радянсько-румунським договором 1947 р.

Формування державної території УРСР завершилось у 1954 р., коли до складу УРСР була включена Кримська область. З огляду на географічне розташування, спільність долі і соціально-економічне тяжіння Криму до України, цей факт можна розглядати як вияв історичної справедливості. Але Росія і сьогодні вважає Крим російським. Тому основним об'єктом територіальних претензій тепер уже до незалежної України з російського боку був і залишається Крим, адже тут сходяться і економічні, і військово-стратегічні інтереси обох держав. Навколо кримської проблеми в Росії сформувалися різні міфи, один з яких стосується самого процесу переходу в 1954 р. Кримської області до складу УРСР, що виключно кваліфікується як волюнтаристський і випадковий акт, як "подарунок". Водночас фальсифікуються правові та економічні обставини, за яких відбувався цей процес, применшується роль України в господарському освоєнні Кримського півострова.

Не знайшовши ніяких міжнародно-правових аргументів у своїх претензіях на весь Кримський півострів, політичні сили Росії великодержавницької орієнтації з кінця 1992 року почали нову кампанію, цього разу за м. Севастополь як базу Чорноморського флоту. Кульмінацією кампанії стала постанова російського парламенту про російський статус Севастополя. Однак, згідно з усіма міжнародними принципами, Севастополь – невід'ємна складова України, що підтвердило підписання у 1997 році та ратифікація у 1998 році парламентами двох держав Договору про дружбу, співробітництво і партнерство.

Таким чином, суцільна українська етнічна територія становить майже чотири п'ятих усіх земель, що їх заселяють українці. З неї 80,4 % – це державна територія України, а майже 20 % лежить у сусідніх державах. Найбільше такої території у Росії (Белгородська, Курська, Воронежська, Ростовська області, Краснодарський край). Якщо сюди ще зарахувати мішані території (Брянщина, Ставропольський край тощо), то у Росії знаходиться 291,9 тис. км², або 30,9 % української етнічної території, тобто майже третина²⁶. Значно менше української етнічної території відійшло до Польщі (тут вона переважно мішана – Північна Лемківщина, Надсяння, Підляшшя, Холмщина), Словаччини (Південна Лемківщина) і Румунії (Мармарощина, Південна Буковина).

Констатація факту неспівпадання державних і етнічних кордонів України ніяким чином не означає можливості висунення певних територіальних претензій України, наприклад, до Польщі, Румунії чи Росії, як це намагались зробити в Японії щодо Курильських островів, або як це нагнітається в Росії щодо Криму. Але це необхідно нам, щоб глибше знати історію України та її народу, уникати помилок минулого і впевнено розбудовувати незалежну Українську державу.

Учасники Гельсінкської наради 1975 р. проявили величезну мудрість, сформулювавши принцип недоторканості кордонів. Це стало запорукою миру і стабільності у світі. Незалежна Україна твердо стоїть саме на цих принципах.

¹ Вівчарик М.М., Капелюшний В.П. Українська нація: витоки, становлення, сьогодення. – К., 2003. – С.14.

² Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України.–Львів, 1994. – С.78

³ Все про Україну.–К., 1998.– Т.1. – С.27 – 28.

⁴ Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К., 1994. – С.11; Фреїшин-Чировський М. Нарис політичної історії України. – Львів, 1997. – С.12.

⁵ Географія українських і суміжних земель.–К., 2005. – С.19.

⁶ Сергійчук В.І. Етнічні межі і державний кордон України. – К., 2000. – С.29 – 428.

⁷ Чотири Універсали. – К., 1990. – С.10.

- ⁸ Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів, 2000. – С.77 – 78.
- ⁹ Україна в ХХ столітті. – К., 1997. – С.165.
- ¹⁰ Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів, 2000. – С.80.
- ¹¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923 рр. – Т.ІІ. – Ужгород, 1930. – С.208 – 209.
- ¹² Красковський І. На порозі нового життя // Літературно-Науковий Вістник. – К., 1918. – Том LXX. – Кн. IV – VI. – С.167.
- ¹³ Вішнеускі А.Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі. – Мінск, 2003; Гісторыя Беларусі. – Частка 2. – Мінск, 2006; Гісторыя Беларусі у шасці тамах. – Т.4. – Мінск, 2005; Круталевіч В.А., Юхо І.А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі (1917 – 1945 гг.).–Мн., 1998; Арлоу У., Сагановіч Г. Дзесяць вякоў беларускай гісторыі (862 – 1918): Падзеі. Даты. Ілюстрацыі.–Вільня,1999; Юхо Я.А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі. – Мн., 2000; Чигринов П.Г. Очерки истории Беларуси. – Минск., 2000; История Беларуси. – Минск., 2001; Матэрыялы па гісторыі Беларусі. – Мінск, 2002 та ін.
- ¹⁴ Лукашенко А.Г. Исторический выбор Беларуси. – Минск, 2003. – С.43.
- ¹⁵ Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – С.80.
- ¹⁶ Капелюшний В.П. Проблема кордонів та формування державної території України в 1917 – 1921 рр.: історіографічні та історико-правові аспекти // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – Вип. 3(7). – С.10 – 15.
- ¹⁷ Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – С.81.
- ¹⁸ Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К., 1994. – С.158.
- ¹⁹ Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны.–Сб. док. В 6 т. – Т.5. – М., 1979.
- ²⁰ Сергійчук В.І. Етнічні межі і державний кордон України. – К., 2000. – С.275.
- ²¹ Там само. – С.251.
- ²² Див.: Козловський І. Встановлення українсько-польського кордону (1941 – 1951 рр.).–Львів, 1998.
- ²³ Капелюшний В.П. Історичні та етнічні основи розвитку української нації у ХХ – на початку ХХІ ст. // Українська етнологія. – К., 2007. – С.36.
- ²⁴ Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів, 2000. – С.86
- ²⁵ Сергійчук В.І. Етнічні межі і державний кордон України. – С.249 – 250.
- ²⁶ Географія: світи, регіони, концепти.–К., 2004. – С.134.

В статье изложен краткий исторический экскурс проблемы формирования государственных границ Украины, обращено внимание на несовпадение государственных и этнических границ Украины. Особое внимание уделено малоисследованным и дискуссионным аспектам проблемы.

Ключевые слова: суверенитет, государственная территория, этнические пределы, государственные границы, украинский этнос, этническая территория.

Short historical digression of problem of forming of state boundaries of Ukraine is expounded in the article, paid regard to lack of coincidence state and ethnic boundaries of Ukraine. The special attention is spared the scantily explored and debatable aspects of problem.

Keywords: sovereignty, state territory, ethnic limits, state.